

Undervisningen i dansk som andetsprog: kultur- og samfundsforhold

Karen Risager

Cand.mag. i lingvistik og fransk.
Institut for Sprog og kultur,
Roskilde Universitetscenter

Hvad er forskellen mellem undervisningen i dansk som andetsprog (for voksne) og fremmedsprogsundervisningen, når man taler om kultur- og samfundsforhold?

I fremmedsprogsundervisningen befinder eleverne sig i et kendt miljø, og deres lærer har oftest samme modersmål som dem. Sprogundervisningen er kun en lille del af hvad der foregår på skolen. Eleverne - børn, unge, voksne - forbinder formentlig først og fremmest fremmedsprogsundervisningen med ønsket om at komme ud: ud som turist, ud på internettet, ud som uddannelsessøgende eller ansat i et 'internationalt' job. Fremmedsprogskundskaberne, især engelsk, er ensbetydende med en betydelig forøgelse af deres bevægelsesfrihed og oplevelsesmuligheder. Og i udlandet kan de, da de kom-

mer fra et rigt land i Vesten, regne med at der ikke bliver stillet spørgsmålstejn ved deres ressourcer og evner til at klare sig i det hele taget.

I andetsprogsundervisningen befinder kursisterne sig i et fremmed miljø, og deres lærer har ofte slet intet kendskab til deres modersmål. Samtidig udgør undervisningen i dansk typisk det eneste undervisningstilbud de får, indtil de kan nok dansk til at følge undervisning for danskere. De er voksne der måske har en traumatisk flugthistorie bag sig. For dem er andetsprogsundervisningen nok først og fremmest et middel til at komme ind: til at klare integrationen i det danske samfund og blive accepteret som borgere på lige fod med andre borgere. Samtidig er undervisningen for mange et middel til at komme op: Da de fleste indvan-

drere og flygtninge fra starten bliver indplaceret nederst i samfundet, uanset deres baggrund fra oprindelseslandet, kan integrationen for mange dreje sig om at arbejde sig op fra denne situation. Hvis de kommer fra de såkaldte 'tredjelande', kan de regne med at der bliver stillet store spørgsmålstejn ved deres ressourcer og evner til at klare sig i Danmark.

Modstridende krav

Disse forhold er bestemmende for hvad kultur- og samfundsdimensionen i andetsprogsundervisningen kan og skal indeholde. Der er et grundlæggende dilemma her: På den ene side bærer andetsprogsundervisningen på et stort ansvar, for så vidt som den i den første tid er det eneste undervisningstilbud. Det forudsætter stor bredde og åbenhed over for de voksne elevers behov, både med hensyn til almindelig orientering og med hensyn til at give dem mulighed for at udvikle deres identitet i den nye sociale sammenhæng. På den anden side foregår al undervisning i praksis på dansk, det målsprog eleverne endnu ikke behersker. Dette dilemma kan i nogen grad løses, hvis eleverne har mulighed for at følge supplerende undervisning i danske kultur- og samfundsforhold på deres eget sprog, men det har de kun undtagelsesvist.

Et grundlag for identitetsarbejdet

Danskundervisningen må derfor sprede sig på mange forskellige stofområder der alle skal være tilgængelige i et enkelt og letforståeligt sprog: Levevis,

normer og værdier i forskellige miljøer i Danmark, inkl. forskellige indvandrer miljøer; dansk national identitet og national symbolik; indvandring i Danmark og indvandrerorganisationer; erhvervsliv og fagforeninger; lokalsamfund, kommuner, amter, staten og det politiske system; fritidsaktiviteter, litteratur, musik m.v. Dertil kommer supplerende og kontrasterende elementer fra elevernes oprindelseslande og evt. fra andre indvandrerlande der kan sammenlignes med Danmark: Tyskland, Storbritannien osv. Det er vigtigt at der er en bredde, så eleverne kan bruge indsigten til at begynde at skabe deres egen identitet der forbinder deres egen personlige baggrund med deres aktuelle situation i Danmark på en meningsfuld og sammenhængende måde. Udviklingen af identiteten er svær fordi den samtidig er en kamp for bevarelse af selvværd og integritet på trods af social marginalisering og stigmatisering. Eleverne står over for at skulle bevise at de har ressourcer og at de kan klare sig.

Dialogen i undervisningen: læreren som elev og eleven som lærer

Når man tænker på undervisningen som sprogundervisning, så er der en rimelig klar rollefordeling mellem på den ene side læreren, der allerede har den kommunikative kompetence på dansk, og på den anden side eleverne der endnu ikke har den i tilstrækkeligt omfang. Men når der fokuseres på kultur- og samfundsdimensionen, er rollefordelingen ikke så klar: der er mere tale om en dialog, en kulturudveksling, især når læreren er indfødt dansker.

Læreren kan også være elev, og eleven kan også være lærer. Dette betyder at vi må forestille os læreren som en der både underviser i kultur og tilegner sig kultur. Læreren udvikler også sin identitet i dialogen med kursisterne, dels ved at formidle om kultur- og samfundsforhold i Danmark, dels ved at lære noget om kursisternes kulturer og kursisternes syn på Danmark og danskere. Og vi må forestille os eleverne som nogle der tilegner sig indsigt i kultur- og samfundsforhold i Danmark, og i nogle undervisningssammenhænge også - på mere uformel måde - underviser læreren og de andre kursister i kultur- og samfundsforhold der har at gøre med deres oprindelsesland og livshistorie.

Ikke 'dansk kultur', men 'kulturer i Danmark'

Det er vigtigt at undervisningen afspejler variation i levevis, normer og værdier. I denne forbindelse er det nyttigt at skelne mellem begreberne kulturel homogenitet, kulturel diversitet og kulturel kompleksitet:

Forestillingen om kulturel homogenitet er forbundet med det som man kalder det klassiske kulturbegreb inden for antropologien (cf. f.eks. Liep og Olwig 1993). Det klassiske kulturbegreb opererer med kulturer som afgrænsede helheder, der var homogene og fælles for den pågældende befolkning. Kulturerne blev opfattet som liggende ved siden af hinanden som brikker i en mosaik. Denne kulturopfattelse er forladt i dag af antropologien, men lever videre inden for mange fagområder og hos

den almindelige befolkning, f.eks. i udtrykket 'dansk kultur'.

Begrebet kulturel diversitet er forbundet med ideen om at samfundet er opdelt i en række etniske grupper, der hver for sig danner en afgrænset helhed, f.eks. grønlændere, somaliere. De etniske grupper opfattes som liggende som øer i det hav som samfundet i øvrigt udgør, og dette samfund (majoritetssamfundet) opfattes som i sig selv homogent. Det vil sige at vi her har en aflægger af den klassiske kulturopfattelse, blot på et andet niveau. Som Liep og Olwig skriver (1993, s. 13), så hører diskursen om kulturel forskellighed og Danmark som et flerkulturelt samfund hertil. Ifølge denne kulturopfattelse er det *„underforstået at kulturel forskellighed er et anliggende der kun vedrører de mange fremmede der opholder sig i det danske samfund, og at dansk (dvs. danskernes) kultur er homogen og dermed fri for misforståelser, konflikter eller modstridende livsfortolkninger“*.

Begrebet kulturel kompleksitet er udtryk for en gennemgribende nytænkning af kulturbegrebet (Hannerz 1992, Liep og Olwig 1993). Liep og Olwig karakteriserer bl.a. den nye kulturopfattelse således: *„Kultur er ikke noget allerede givet, men noget der bliver konstrueret og vedligeholdt - eller udfordret og fornægtet. Kultur er fælles betydning, men stedet for denne fælleshed er ikke bare et samfund eller en nation.“* (s. 12) . *„Vi kan tale om kultur som fælles eller delt betydning, men vi må være bevidste om at der er tale om mange niveauer af fælleshed om betydning“* (s. 12-13). Antagelsen om kulturel kompleksitet bygger på en stigen-

de erkendelse af samspillet mellem det lokale og det globale, herunder en erkendelse af at tværnationale og globale processer sætter deres præg på dagliglivet for alle samfundsgrupper. Danmark er i høj grad præget af kulturel (og sproglig) kompleksitet, og næsten alle samfundsgruppers dagligdag er splittet op i flere forskellige kulturelle rum hvor betydninger og fortolkninger produceres og cirkuleres: hjemmet, fjernsynet, gaden, arbejdspladsen, frokoststuen, supermarkedet, osv. (cf. Risager 1993). Man kan sige at alle mennesker er flerkulturelle, måske uden at være bevidste om det.

Skoleklassen er f.eks. et sådant kulturelt rum: På den ene side finder vi en opsplitning i forskellige kategorier, der overlapper hinanden: mænd og kvinder, forskellige sociale lag, forskellige etniske grupper. På den anden side finder vi fællesheden om den fælles opgave på holdet. Også nationen er en dobbelthed af opsplitning og fælleshed.

I undervisningen i kultur- og samfundsforhold i Danmark kan man bearbejde denne kompleksitet i forbindelse med de fleste emner. Hvis man arbejder med et emne som f.eks. 'fritid', kan man se på hvor mange forskellige ting mennesker i Danmark beskæftiger sig med, alt efter hvilke fritidskulturer de identificerer sig med, inkl. forskellige minoritetsgrupper, og inkl. forskellige grupper af arbejdsløse. Hvis sprogbeherskelsen endnu er meget begrænset, kan billeder, fotos og andet visuelt materiale illustrere emnet mere bredt end det sproglige repertoire muliggør.

Kultur- og samfundsforhold i og uden for klassen

Klassen er et minisamfund, hvor der typisk er mange kulturer og sprog repræsenteret, såvel som mange forskellige sociale og erhvervsmæssige baggrunde. Det vil sige at man kan forestille sig mange forståelsesvanskeligheder og konfliktmuligheder der ikke har at gøre med kulturelle, men med sociale forskelle mellem eleverne indbyrdes, og mellem eleverne og læreren, som jo både som dansker og som lærer har en høj social status i forhold til eleverne generelt. Dertil kommer forholdet mellem kønnene, og de to køns status og livsmuligheder i Danmark og forskellige steder i udlandet.

På denne baggrund er der mulighed for et særdeles varieret udbud af forventninger om og syn på Danmark og danskere. Hvordan får man noget af denne variation frem? Udover det mere traditionelle arbejde med tekster og diskussion af indholdet, kan man i langt højere grad søge uden for klassen. Her har andetsprogsundervisningen oplagte muligheder, som fremmedsprogsundervisningen ikke har. Feltarbejde i lokalsamfundet med brug af etnografisk inspirerede metoder er velegnede til at inddrage eleverne aktivt i udforskningen af kompleksiteten i deres omverden, og i at formidle deres erfaringer i klassen for de andre elever og for læreren (Risager 1996).

To forskellige sociale rum

Fremmedsprogsundervisningen og andetsprogsundervisningen udspiller

sig således i to helt forskellige sociale rum, og lærerens rolle er meget forskellig i de to. I dansk som andetsprog skal læreren give eleverne de bedst mulige redskaber og indsigter for at kunne integrere sig på egne præmisser i det danske samfund på trods af et udgangspunkt der er karakteriseret ved social og kulturel marginalisering. Læreren vil komme til at tangere socialrådgiverens og psykologens funktioner ved at skulle gennemføre sin undervisning som en delvis kompensation for de skader der kan være sket på grund af en afbrudt identitetsudvikling på den ene side, og disrespekt og fordomme på den anden side. Læreren skal også give eleverne en vis basis for at kunne rette op på en social status som måske er urimeligt lav i forhold til deres uddannelse og øvrige ressourcer. Det kræver viden om og respekt for elevernes individuelle baggrunde, og en pædagogik der tager udgangspunkt i elevernes forudsætninger.

I fremmedsprogsundervisningen er læreren ikke i så høj grad en social aktør. Han eller hun skal ganske vist også tage hensyn til elevernes forskellige forudsætninger, men her er der snarere tale om i mere idealistisk forstand at styrke elevernes kendskab til og nysgerrighed over for andre samfund og kulturer, med andre ord: at styrke de-

res internationale forståelse. Det drejer sig først og fremmest om at forberede eleverne på mobilitet i en større verden, og dernæst at få dem til at reflektere over deres egen kulturelle identitet som danskere. Og selv om fremmedsprogsundervisning på nogle områder tenderer til at nærme sig andetsprogsundervisning - ved et stigende antal flersprogede elever i klasserne, og ved en muligvis stigende anvendelse af studie- og udvekslingsrejser til mållandene - så vil dette trods alt kun i mindre grad mindske den sociale forskel mellem de to typer af sprogundervisning. Eller med andre ord: fremmedsprogsundervisningen betragtes i dag som et bidrag til internationaliseringen. Det gør andetsprogsundervisningen mærkeligt nok ikke!

Litteratur

Hannerz, Ulf: Cultural Complexity. Studies in the Social Organization of Meaning. New York: Columbia University Press, 1992.

Liep, John og Karen Fog Olwig: Kulturel kompleksitet. i: John Liep og Karen Fog Olwig (red.). Komplekse liv. Kulturel mangfoldighed i Danmark. København: Akademisk forlag, 1994. 182 s.

Risager, Karen: Buy some petit souvenir aus Dänemark. Viden og bevidsthed om sprogmødet. i: Karen Risager m.fl. (red.), Sproglig mangfoldighed. Om sproglig viden og bevidsthed. ADLA, Roskilde Universitetscenter, 1993.

Risager, Karen: Eleven som etnograf. i: Sprogforum 4, 1996.

Med andre ord

Især på skoler hører man tit nogle lærere udtrykke holdninger som disse: „Du er ikke i Tyrkiet, her skal du tale dansk“ eller „Så snak dog ordentligt dansk, så jeg kan forstå dig, menneske“.

af Bushra Ramzan